

GICZI ZSOLT^{ID}

Hiba-e az, ha egy evangélikus pap szabadkőműves? Magyarországi evangélikus egyházi vélemények a szabadkőművességről az 1910-es évek elején

Is it Wrong for a Lutheran Priest to be a Freemason? Opinions in the Hungarian Lutheran Church about Freemasonry in the Early 1910s. In Hungary, at the turn of the 19th and 20th centuries there were several different views in the Lutheran Church about Freemasonry. There were Lutheran believers and church officials who sympathized with this society or were even members of it. Others were critical of the Freemasons, or were indifferent to them. In 1911, a debate broke out among Lutherans of different opinions about whether their ministers could be Freemasons. Some thought it was possible for pastors to be Freemasons, while others sharply rejected it. Some demanded that church laws should be passed to prohibit officials of the religious community from joining the Freemasons. However, liberal-minded Lutherans managed to prevent such a prohibitive measure in their church.

Keywords: Lutheran Church, church history, Freemasonry, debate about Freemasonry, 20th century history, history of Hungary, the Age of Dualism

A tanulmány címében olvasható kérdés Czékus Lászlótól származik, aki ezzel a témával foglalkozott az *Evangelikus Őrálló* nevű hetilap 1911. június 10-i számában megjelent írásában.¹ A cikk megszületésének előzményei és körülményei közül fontos megemlíteni néhány tényt. Az egyik az, hogy a keresztény egyházak nem egyformán viszonyultak a szabadkőművességhez. A katolikus egyház kezdettől fogva ellenségének tartotta ezt a társaságot. Az első pápa, aki elítélte a szabadkőműveseket, XII. Kelemen volt. Ő 1738-ban kiadott *In eminenti* kezdetű bullájában kiközösítés terhe alatt megtiltotta a katolikusoknak, hogy a páholyok tagjai legyenek.² Ezt a tiltást a későbbi katolikus egyházfők megerősítették.³ Ennek következtében a 20. század elején ugyanúgy, mint az egész dualista időszakban, a magyarországi katolicizmus részéről heves támadások érték a királyi művészet mű-

^{ID} Egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történelmi Intézet, Modernkori Magyar Történelmi Tanszék (giczi.zsolt@szte.hu). ORCID: 0000-0003-4544-9146

¹ Czékus 1911/a, 212–213.

² Jászberényi 2005, 48–49.

³ Sály 1994², 71–76.

velőit. Egyház- és vallásellenességgel, valamint a nemzeti érdekek elárulásával vádolták őket. Szemükre vetették titkos működésüket, ami a katolikus álláspont képviselői szerint a társadalmat és a fennálló állami rendet felforgató tevékenységet leplez. Hangoztatták, hogy a szabadkőművesek olyan érdekközösséget alkotnak, ami a hozzájuk tartozókat mások rovására előnyökhöz juttatja a gazdasági, politikai és közéletben.

A hazai protestáns egyházakban a dualizmus idején nem történt meg a szabadkőműveség hivatalos elítélése. A református, evangélikus és unitárius közösségekben nem tiltották meg minden egyháztagra érvényes rendelkezéssel, hogy híveik vagy felekezeti tisztségviselők csatlakozzanak a társasághoz. Voltak persze köztük, akik negatívan vélekedtek a királyi művészet művelőiről. De ha ennek a véleményüknek adtak hangot, akkor nem az általános egyházi irányvonalat fejezték ki. A protestáns egyházi személyiségek nagy részét a szabadkőművesek iránti jóindulatú tartózkodás vagy éppen a rokonszenv jellemezte. Ez mondható el az evangélikusság esetében is a 20. század kezdetének Magyarországon. Az 1900-as évek elején az evangélikus egyházi tanácskozásokon és más rendezvényeken nem foglalkoztak a szabadkőművességgel. A vallási közösség sajtótermékei pedig ritkán érintették ezt a témát. Ha írtak időnként a páholyok tevékenységéről, azt főleg az ellenük irányuló katolikus támadások kapcsán tették. Ezeket az egyházi kirohanásokat általában elítélték az evangélikus cikkírók.

1911-ben azonban az evangélikus lapokban és az egyházi közéletben előtérbe került a szabadkőműveség szerepének értékelése és a hozzá való viszonyulás ügye. Felmerül a kérdés, hogy miért éppen ekkor növekedett meg a szövetség iránti érdeklődés a hazai evangélikusság körében. Az erre adott válaszban fő okként az Országgyűlés képviselőházában 1910 november 22-én és 1911 június 2-án lezajlott vitát lehet megjelölni, ami a királyi művészet művelőiről szólt. Ennek elindítója Polónyi Géza volt, aki a képviselőház 1910. november 22-i ülésén a polgári perrendtartásra vonatkozó törvényjavaslat tárgyalásakor szót kért. A neves jogász – aki korábban az igazságügyi miniszteri tisztséget is betöltötte – aggodalmát fejezte ki azon bírók ítélezési gyakorlatának pártatlanságával kapcsolatban, akik tagjai a szabadkőműves testvériségnek.⁴ A szabadkőműveség problematikájának felvetését követő hónapokban kisebb-nagyobb megszakításokkal folyt a honatyák közötti vitatkozás. Ennek során a Katolikus Néppárthoz tartozó képviselők élesen támadták a testvéri lánchoz tartozókat.

A társadalmi rend elleni lázítás, vallás- és nemzetellenesség, illetve az egyesületekre érvényes jogszabályok megsértése vádját hozták fel ellenük. Azt követelték, hogy a belügyminiszter vizsgálja felül és vonja vissza a páholyok működését lehetővé tevő engedélyt. A másik oldalon a szabadkőművesek védelmében álltak ki a függetlenségi párti, valamint a nemzeti munkapárti felszólalók. Ők cáfolták a vádakot és támogatták a szövetség további szabad munkálkodását. A vita minden konkrét eredmény nélkül zárult le, de hatására a világi és az egyházi lapokban sok cikk foglalkozott a szabadkőművességgel.⁵ Az evangélikus sajtó esetében ugyanez volt tapasztalható. Sőt egy idő múlva már néhány egyházi tanácskozás napirendjén szerepelt ez a téma.

⁴ Képviselőházi napló 1910, 187–189. Polónyi felszólalása kapcsán meg kell említeni, hogy a képviselő régebben szintén szabadkőműves volt, de kilépett a szövetségből. Lásd Huszár [1912], 60.

⁵ A szabadkőművességről szóló képviselőházi vitát részletesen elemzi Raffay 2010², 138–193.

Az evangélikusság körében a szabadkőművesség iránt megélnkülő figyelem megnyilvánulása volt Sztéhlo Kornél *A „destruktív” irányzat veszedelme* című cikke, ami a hetente megjelenő *Evangélikus Lap* 1911. június 3-i számában látott napvilágot. Írója a budai evangélikus gyülekezet felügyelőjeként és egyetemes egyházi ügyészként a vallási közösség köztisztületben álló világi vezetői egyikének számított. Liberális meggyőződésű volt, de nem tartozott a királyi művészet művelői közé. A destruktív irányzat kifejezést a szabadkőműveseket támadó katolikusok szóhasználatából vette, akik az általuk nemzeti veszedelemnek bélyegzett mozgalom elleni közös harcra szólítottak fel hazánkban mindenkit, így a protestánsokat is. Sztéhlo írásában felsorolta a katolikusság álláspontját képviselők részéről a szabadkőműves szövetséggel szemben felhozott kifogásokat és megállapította, hogy azok döntő többsége a reformáció követőinek szempontjából nem helytálló. Csak néhány esetben ismerte el, hogy a szabadkőművesek radikális csoportjához tartozók elvei eltérnek az evangélikusok véleményétől. Ilyennek nevezte például a felekezeti oktatási intézmények államosításának és az iskolai vallásoktatás megszüntetésének kérdését. Alapos mérlegelést követően az egyetemes egyházi ügyész a katolikusokkal történő összefogás lehetőségét elutasította. Ezt azon meggyőződése alapján tette, hogy az evangélikus egyház számára nagyobb veszélyt jelent a magát felsőbbrendűnek tartó katolicizmus, mint a szabadkőművesség.⁶

Sztéhlo Kornél ebben a cikkében nem említette ugyan, de volt még egy ok, ami miatt nem tartotta megvalósíthatónak a római központú egyház és a reformáció lutheri irányzatát követők együttműködését a szabadkőműves szövetség ellen. Máshol azonban rámutatott erre a tényre. Ezt tette egyéb alkalmak mellett az unitáriusok Dávid Ferenc Egyletének budapesti körében 1910 januárjában. Ekkor tartott előadásában a katolikus egyházi szervezetek megélnkültevékenységéről beszélve kijelentette: „Állításuk szerint a zsidóság és a szabadkőművesség ellen lépnek fel, s ezzel akarják népszerűvé tenni magukat azok előtt, akik az ország minden bajáért a zsidókat és szabadkőműveseket teszik felelőssé. De [...] mi protestánsok is vörös posztó vagyunk a szemükben és egy kalap alá vesznek bennünket a zsidókkal és szabadkőművesekkel.”⁷

Czékus László fent említett cikke megírásának előzményei között az eddig felsoroltakon kívül az 1911-es tiszakerületi püspök-választás eseményei szintén fontos szerepet játszottak. 1910. december 4-én meghalt Zelenka Pál, a Tiszai Evangélikus Egyházkerület püspöke.⁸ Utódának megválasztására az egyházi jogszabályoknak megfelelően kiírták a szavazást. Ezen hat jelöltre lehetett szavazni, akik a következők voltak: Geduly Henrik nyíregyházi lelkész és egyházkerületi főjegyző; Gyürky Pál rimaszombati lelkész és kishonti főesperes; Korbély Géza eperjesi lelkész és egyházkerületi jegyző; Materny Lajos debreceni lelkész és tiszavidéki főesperes; Terray Gyula rosznyói lelkész és gömöri főesperes; végül Túróczy Pál ózdi lelkész és hegyaljai főesperes. A választás első fordulójában egyikük se érte el a szükséges többséget, ezért a két legtöbb voksot kapó Geduly és Terray részvételével újabb

⁶ Sztéhlo 1911, 1–5. A korabeli evangélikusság körében az egyházi szervezetek és tisztségek jelzőjeként használt „egyetemes” kifejezés mai megfelelője az „országos” szó.

⁷ Ujvári 1910, 68. Az idézetekben az olvashatóság és az érthetőség megkönnyítése miatt a nyomtatási hibákat kijavítottuk. A régies alakokat az időközben megváltozott helyesírási szabályoknak megfelelően írtuk át. Ezek a javítások az eredeti szövegek értelmét nem változtatták meg.

⁸ Elhunyt püspök. 1910. december 11. 6.

szavazást rendelték el.⁹ Ezen Geduly Henrik megelőzte Terray Gyulát, így ő lett az egyházkerület lelki vezetője. Beiktatása 1911. május 16-án történt meg Nyíregyházán.¹⁰

A pótválasztás során a versenyben maradt két jelölt támogatói között az ilyenkor megszokottnál jóval kiélezettebb küzdelem bontakozott ki. Az első alkalommal leadott szavazatok alapján Geduly látszott esélyesebbnek a győzelemre. Az *Ellenzék* című lap tudósítása szerint mögötte főleg az egyházkerület liberális gondolkodású evangélikusai sorakoztak fel. Terray köré döntően a konzervatívok csoportosultak.¹¹ A végeredmény kialakulásában szerepet játszott az, hogy a püspöki tisztségre pályázók hogyan viszonyultak a kerület szlovák gyülekezeteinek egyházi törekvéseihez. Mind a gömői főesperes, mind a nyíregyházi lelkész megválasztását szorgalmazók tartottak nyilvános értekezleteket. 1911. február 27-én Poprádon egymástól függetlenül ülészttek Geduly és Terray pártolói.¹² Azon a megbeszélésen, amin Terray táborának meghatározó személyiségei vettek részt, ott volt a főesperest támogató Kubinyi Géza, az evangélikusok gömői egyházmegyéjének felügyelője és München Kálmán, a szepesvárosi egyházmegye világi vezetője. Ők olyan vádakot hangoztattak Geduly ellen, amikről úgy gondolták, hogy bizonyítják alkalmatlanságát a püspöki tisztség betöltésére. A vádpontok között szerepelt az, hogy a lelkész szabadkőműves.¹³

Geduly Henrik ezeket a gyanúsításokat nyilatkozatban cáfolta, ami a sajtóban is megjelent.¹⁴

Kubinyiék Gedulyt illetően nem riadtak vissza a tények sajátos értelmezésétől vagy éppen torzításától. A püspökjelölt szabadkőműves voltának hangoztatásakor azonban igazat állítottak. A lelkész valóban a testvéri lánchoz tartozott. 1906-ban lett szabadkőműves, amikor felvették a debreceni Haladás páholy tagjai közé. Később a nyíregyházi Szabolcs páholyban tevékenykedett egészen 1917-ig, de akkor kilépett a szabadkőműves szövetségből.¹⁵ Nem tudjuk, hogy Kubinyi Géza és társai mikor és milyen módon jutottak ahhoz az információhoz, hogy Geduly a királyi művészet művelői közé tartozik. Mindenesetre értesülésüket más vádakkal együtt habozás nélkül megpróbálták felhasználni Terray Gyula vetélytársának lejáratására. Abban az időben a hazai evangélikus egyházban nem létezett olyan jogszabály vagy előírás, ami megtiltotta volna a lelképásztorok és más tisztségviselők

⁹ Püspökválasztás. 1911. február 19. 66.

¹⁰ Tiszai jegyzőkönyv 1911, 23. és 27–33.

¹¹ Az evang. püspökválasztás. 1911. február 21. 3.

¹² Az ág. ev. püspökválasztás izgalmaiból. 1911. március 9. 1.

¹³ Kavarodás a tiszamelléki ág. ev. püspöki szék betöltése körül. 1911. március 11. 1. Szabadkőművessége mellett még a következő vádakot hozták fel Geduly ellen: 1. Csökkenteni akarja a világiak befolyását az egyház vezetésében. 2. Engedményeket hajlandó tenni az egyházkerületben élő szlovák evangélikusok pánszláv törekvéseinek. 3. A püspökké választását szorgalmazó anyagokat hivatalos úton küldeti szét. 4. Tudott az előző püspök, Zelenka Pál ellen készülő akcióról, de nem tett ellene semmit. Uo. A cikk címében téves a tiszamelléki megjelölés. Valójában a tiszai egyházkerület lelkészi eljárójának választásáról van szó.

¹⁴ Az ág. ev. püspökválasztás izgalmaiból. 1911. március 9. 1–2.

¹⁵ Barcsay – Palatinus 1921², 102. Amikor Terray Gyula támogatóinak Geduly Henrik elleni vádjai nyilvánosságra kerültek, nyíregyházi szabadkőműves társai a lelkész segítségére siettek. Popini Albert, a Szabolcs páholy főmestere nyílt levélben jelentette ki, hogy Geduly nem tagja se a helyi, se bármelyik más magyarországi szabadkőműves szervezetnek. Az ág. ev. püspökválasztás izgalmaiból. 1911. március 9. 2. Popini egyébként a nyíregyházi evangélikus főgimnázium tanára volt. Szabadkőműves tevékenységére vonatkozóan lásd Szabó 1985, 56–66.

számára a szabadkőműves társasághoz történő csatlakozást. Ezért Kubinyiéknak nem volt hivatalos jogalapjuk arra, hogy számonkérjék a nyíregyházi lelkész szabadkőműves tevékenységét. Az evangélikusok egy részében a szabadkőművességgel szemben meglevő gyanakvásra és elutasításra építettek. Remélték, hogy az ő szavazataikat Geduly elveszti a leleplezés következtében. Nyilván ettől tartott a püspökjelölt is, amikor tagadta a szabadkőművességre vonatkozó állítást. A lelkészt támadók nem érték el céljukat. A püspökválasztás második fordulóját Geduly Henrik a rá leadott 210 szavazattal fölényesen megnyerte Terray Gyulával szemben, aki 151 voksot kapott.¹⁶ Geduly szabadkőműves voltának lehetősége és az ellene felhozott többi vád nem törte meg az egyházkerület szavazásra jogosult gyülekezetei és tanintézményei többségének a lelkészbe vetett bizalmát.

A tiszakerületi püspökválasztási küzdelem kiéleződése sok evangélikust meglepett és rosszallásukat váltotta ki. Voltak köztük, akik nem értették, miért kerülhetett be a Geduly elleni kifogások sorába az, hogy a szabadkőműves szövetség tagja. Közéjük tartozott Czékus László is, ezért tollat ragadott és megírta a tanulmány elején már említett cikkét. Ennek címében tette fel a kérdést: *Hiba-e az, ha egy evangélikus pap szabadkőműves? Az Evangélikus Óráló* 1911. június 10-én közölte Czékus írását. Az abaújszántói evangélikusok lelkésze eszmefuttatása elején reményét fejezte ki, hogy a tiszai egyházkerület püspöki tisztségének betöltése során tapasztalt szégyenletes vádaskodáshoz hasonló a jövőben nem lesz. Ezt követően tért rá arra, hogy a cikk címében olvasható kérdést megválaszolja. Kijelentette, hogy ő nem tartozik a szabadkőművesek társaságához, de semmi kivétnevet nem talál abban, ha valamelyik lelkész társaságához csatlakozik ahhoz. Ezt követően hangoztatta: „...teljes rokonszenvvel viseltetem e társulat iránt, amely titokban bár, de mégis sok jót teszen, amely sok szerencsétlennek, özvegynek, árvának, sorsüldözöttnek letörölte már a könnyeit valláskülönbség nélkül és mindig a haladás és felvilágosodás terjesztője volt, s mely tagjai közé a világ legműveltebb, legfelvilágosultabb s leghumánusabb embereit is számíthatta, amelynek »működése az erkölcsiség és az egység, a szabadság és a béke és a szeretet birodalmának a megtartására [megteremtésére – G. Zs.] irányul.«¹⁷ Ezeket a dolgokat a lelkész megegyezőnek látta egyháza evangéliumi küldetésével, ezért hangsúlyozta, hogy az evangélikusok nem ítélik el a szabadkőművességet. Sokkal inkább együtt kell küzdeniük a páholyok tagjaival minden elnyomás és zsarnokság ellen akár világi, akár egyházi téren tapasztalható. Utóbbi legfőbb megnyilvánulásának a „pápai hatalom visszaéléseit” és a „klerikális ultramontán bigottságot” tartotta.¹⁸ Ezen a ponton Czékus álláspontja megegyezett Sztehlo Kornél idézett megnyilatkozásával, ami szerint a korabeli katolicizmus nagyobb veszélyt jelent a reformált hit követői számára, mint a szabadkőművesség.

Hamarosan megérkezett az ellenkező véleményt tartalmazó válasz Czékus László soraira. *Az Evangélikus Óráló* 1911. június 24-i számában Kiss Béla szól hozzá a Czékus által felvetett témához.¹⁹ Kiss Bácsfalvi evangélikusainak körében teljesített lelkészi szolgálatot. Cikkének elején utalt a szabadkőművességről zajló parlamenti vitára. A társaságra vonatkozó állításait addigi tudása mellett a képviselőházban a szabadkőműveseket bíráló honatyák beszédeit ismertető hírlapi tudósításokra alapozta. Ezekből kiindulva megállapította, hogy a szabadkőművesek ellenségei a vallásnak és minden keresztény felekezetnek. Számukra az

¹⁶ Tiszai jegyzőkönyv 1911, 23.

¹⁷ Czékus 1911/a, 213.

¹⁸ Czékus 1911/a, 213.

¹⁹ Kiss 1911, 231–232.

Istenbe vetett hit és a haza iránti hűség alárendelt jelentőségű céljaikhoz képest. A lelkész elismerte, hogy a páholyokból kiinduló támadások főleg a katolikus egyház ellen irányulnak. Hozzátette azonban, hogy a radikális szabadkőművesek törekvése az iskolai hitoktatás felszámolására és az egyházi tanintézetek állami kezelésbe vételére a protestánsok érdekeit szintén súlyosan sérti. Hangoztatta, hogy a szervezetben folyó emberbaráti és jótékonyasági munka szép ugyan, de hiányzik belőle az istenszeretet. Mindezek következtében Kiss határozottan elutasította annak lehetőségét, hogy felekezetének lelkipásztorai közül bárki a testvéri lánchoz tartozzon. Erről a következőt írta: „Azt mondom, hogy mihelyt egy evangélikus lelkész szabadkőművessé lett, megszűnt igazi értelemben vett evangélikusnak és lelkésznek lenni. Ha a társulatnak valódi tagja, akkor nem lehet egyházának, egyháza kizárólagos érdekeinek védelmezője és nem lehet lelkész, mint Istennek és egyházának szolgálja. Az evangélikus lelkésznek nincs szüksége semminemű szabadkőművesi páholyra, s ha abba belép, hibát követ el, mert közösséget vállalt azokkal, kik saját egyházának érdekeit, felfogásait, törekvéseit ellen küzdenek s ezáltal őket romboló munkájukban erősíti.”²⁰

Czékus László nem hagyta válasz nélkül Kiss cikkét. Reagálása *Még egyszer a szabadkőművességről* címmel jelent meg 1911. július 15-én az *Evangelikus Órallóban*.²¹ Czékus lelkésztestára szemére vetette, hogy a királyi művészet művelőire vonatkozó ismeretei felületesek és véleményét a parlamenti vitában a szövetséget támadók elfogult állításaira alapozta. Kiszól elterősen szabadkőműves kiadványok, illetve a tudományos tárgyilagosságot képviselő *A Pallas nagy lexikona* alapján cáfolta azt, hogy „... aki belép a szabadkőművesek közé, annak már hitét, vallását, vagy éppen hazáját is meg kellene tagadnia”.²² Felsorolt neves személyiségeket, akik a testvéri láncc tagjai voltak és általános társadalmi megbecsülés vette körül őket. Említett jótékonykodó és emberbarát szervezeteket, amelyeket szabadkőművesek hoztak létre. Azon meggyőződésének adott hangot, hogy ezeket a tényeket figyelembe véve helytelen megbélyegezni a társaságot. Elismerte, hogy a páholyokban zajló tevékenységnek lehetnek olyan elemei, amelyek evangélikus szempontból bírálhatók. Ezek azonban nem adnak elegendő okot arra, hogy teljes egészében elítéljék a szabadkőműves mozgalmat. Ezzel kapcsolatban kijelentette: „Hiszen nem mondtam én azt, és most sem mondom, hogy semmi ellentétek nincsenek köztünk és a szabadkőművesek között, hanem csak azt, hogy nincsenek oly ellentétek köztünk, amit ki ne egyenlíthetnénk, amit át ne hidalhatnánk, vagy amiért egymást [...] támadnunk lehetne vagy kellene!”²³ Az abaújszántói evangélikusok lelkipásztora változatlanul hangoztatta, hogy nem bűnös dolog az, ha egy evangélikus lelkész szabadkőműves.

A lapban az érdeklődők közvetlenül Czékus László cikke után olvashatták a szerkesztő véleményét a vitatott kérdéstről. Noszkó István úgy látta, hogy az evangélikus lelkipásztoroknak nincs szükségük arra, hogy páholytagok legyenek. A rákoskeresztúri gyülekezet lelki vezetője rámutatott, hogy a szabadkőműveseknek vannak az evangéliumi hit követői-

²⁰ Kiss 1911, 232.

²¹ Czékus 1911/b, 255–256.

²² Czékus 1911/b, 255.

²³ Uo. Czékus soraiból látszik, hogy jóval tájékozottabb volt a szabadkőművességgel kapcsolatban Kiss Bélánál. Ráadásul ismert szabadkőműves kiadványokat. Ezért arra lehet gondolni, hogy nem helytálló első cikkében olvasható kijelentése, miszerint nem tagja a társaságnak. Neve azonban nem szerepel a korszak magyarországi szabadkőműveseinek adatait tartalmazó kiadványokban. Vö. Huszár [1912] és Barcsay – Palatinus 1921².

hez hasonló nemes törekvései, de más módon igyekeznek azokat megvalósítani. A királyi művészet művelőinek zártkörű és exkluzív működése szerinte szemben áll a kereszténység egyetemes jellegével és hivatásával.²⁴

Kiss Béla cikkére érkezett más válasz is. Ezt az *Evangélikus Lap* közölte 1911. augusztus 5-i számában *A szabadkőművességről* címmel.²⁵ Írója Szmik Lajos, a Bányai Evangélikus Egyházkerület ügyésze volt. A felekezetben fontos világi vezetői tisztséget betöltő szerző hangsúlyozta, hogy Kiss állításával ellentétben a szabadkőművesek nem ellenségei a vallásnak és hittani téren nem bírálják egyetlen egyházi közösséget sem. A felekezeti tanintézetek államosítását nem egyházellenességük miatt szorgalmazzák, hanem azért, mert az így kialakítandó egységes iskolarendszer azonos tudást és műveltséget biztosítana minden diáknak. Nem kérik számon tagjaik vallási hovatartozását, hitbeli meggyőződésüktől függetlenül egyenlőnek tekintik őket. Szmik cáfolta azt a Kiss fejtegetéseiben is szereplő vádat, hogy a királyi művészet művelői a hazaszeretetet alárendelik a szabadkőműves célok-
nak és alacsonyabb rendűnek tartják saját eszméiknél. Megemlítette azokat a jótékonyági intézményeket és a társadalom számára hasznos egyesületeket, amiket a páholytagok hoztak létre. Nem látott semmi elítélendőt abban, ha evangélikus lelkészek tevékenykednek a szövetségben, hiszen szerinte maga Krisztus volt a legnagyobb szabadkőműves. Annak a lelképásztornak, aki rokonszenvezik a szabadkőművesek elveivel, de még nem szánta el magát a társasághoz történő csatlakozásra, a következő üzenete: „Nem kell attól tartania, hogy ott magában lesz, akár mint pap, akár mint evangélikus lelkész; talál ott hitsorsost, talál lelkészt, sőt püspököt is. Ezeknek példája megnyugtathatja afelől, hogy a szabadkőművesség éppen az evang. egyház tanaival jöhet legkevésbé ellentétbe, mely a szabad vizsgálódást, a felvilágosodás terjesztését tanítja és követeli s a lelkiismereti szabadságot merev dogmák bilincseibe vetni nem akarja.”²⁶ Az egyházkerületi ügyész tehát támogatta, hogy vallási közösségének lelkészei bekapcsolódhassanak az általa nagyra becsült szabadkőműves mozgalomba. Ez nem meglepő, hiszen ő maga szintén tagja volt a testvéri lánchnak. 1875-től a fővárosi Galilei páholyban tevékenykedett.²⁷

A következő megnyilvánulás – ami témánk szempontjából említést érdemel – Lombos Alfréd *Hol a komolyság?* című cikke.²⁸ Az írás 1911. november 18-án jelent meg az *Evangélikus Lap*ban. Szerzője a zombori evangélikusok lelkésze volt. Eszmefuttatásában olyan szervezet megalakításának fontosságát hangsúlyozta, amit a protestáns felekezetek hoznának létre érdekeik közös védelmére a katolikus egyház nyomasztó közéleti túlsúlyával szemben. Ennek megvalósításáról értekezve úgy gondolta, hogy az élet minden területéről kell segítőköt toborozni az összefogáshoz, növelve annak hatékonyságát. Ezen a téren követendőnek tartotta a szabadkőművesek gyakorlatát, akik a társadalom széles köreiből gyűjtik össze tagságukat. A lelkész a szabadkőművességet befolyásos társaságnak tartotta, ami „... az életben nem jelentkezik egy csoportban, hanem mindenüvé ügyesen elhelyezve pionírjait végzi a maga kitűzött munkáját”.²⁹

²⁴ Szerk. [Noszkó] 1911, 256–257.

²⁵ Szmik 1911, 1–5.

²⁶ Szmik 1911, 4. Az idézetben olvasható „evang.” az evangélikus rövidítése.

²⁷ Barcsay – Palatinus 1921², 319.

²⁸ Lombos 1911, 5–7.

²⁹ Lombos 1911, 7.

Majdnem egy hónappal később ifjabb Berzsényi Jenő foglalkozott az evangélikus egyház szabadkőművesség iránti magatartásának témájával. Berzsényi a magyarbólyi gyülekezet felügyelőjeként és a Tolna-Baranya-Somogyi Evangélikus Egyházmegye törvényszékének tagjaként a felekezet világi előljárói közé tartozott. Az *Evangélikus Lap* 1911. december 16-án közölte A „kemény szavak” című cikkét.³⁰ Ebben a szerző az evangélikusság számára problémát jelentő kérdésekkel foglalkozott. Leírta véleményét az egyházi javak esetleges szekularizációjáról, a felekezeti iskolák állami kezelésbe vételének lehetőségéről és a vallási közösségben tapasztalható néhány korszerűtlen jelenségről. Végül a királyi művészet művelőinek az evangélikus egyházon belüli helyzetére tért ki. Úgy látta, hogy egyes egyházi körökben növekszik az ellenszenv a páholyokban munkálkodó hittestvéreikkel szemben. Példaként hozta fel azt az evangélikus gimnáziumot, ahol korábban tanulmányait végezte. Akkoriban az intézmény tanári karából sokan szabadkőművesek voltak, de ezért nem kellett semmilyen hátrányt elszenvedniük. Aggodalommal állapította meg, hogy ez megváltozott, s „... ma ugyanabban az iskolában a szabadkőműves tanároknak veszélyeztetve volna az erkölcsi biztonsága”.³¹ Berzsényi elítélte a szövetséghez tartozók pellengetre állítását. Ezzel kapcsolatban kijelentette: „Bármiképp vélekedjünk is a szabadkőművesség felől, az az egy bizonyos, hogy a szabadkőművesség üldözése a lelkiismereti szabadság és felvilágosodottság vallásának hatáskörén kívül esik.”³² A cikkíró a lelkiismereti szabadság és felvilágosodottság vallásán az evangélikus hitet értette. Esmefuttatásának megírásakor nem volt szabadkőműves, de szavaiból világosan látszik, hogy nagyra becsülte a társaságot. Ez később sem változott és 1914-ben a pécsi Irányi Dániel páholy tagja lett.³³

Ifjabb Berzsényi Jenő 1911 végi állásfoglalásával lezárult az evangélikusok körében a szabadkőművességről kibontakozott vita első fejezete. Néhány hónapig ez a téma nem szerepelt a nyilvános egyházi fórumokon, ám később újra előtérbe került. A tanulmányban leírtak alapján megállapítható, hogy hazánk evangélikus közössége nem volt egységes a szabadkőművesek megítélésében. Velük rokonszenvezők – esetleg közéjük tartozók – ugyanúgy voltak a felekezetben, mint irántuk közömbösek vagy őket bírálók. Véleményeik ütköztetésére lehetőséget adott az egyház demokratikus működése. A királyi művészet művelőiről szóló eszmecsere folytatásának vizsgálata érdekes adatokat szolgáltatathat a korabeli magyarországi evangélikusság sokszínű belső egyházi életéről, melyben az egyes kérdésekben eltérő állásponton levőket egybefogta az Istenbe vetett hit és a belőle fakadó tolerancia.

Bibliográfia

Források

Az ág. ev. püspökválasztás izgalmaiból = Az ág. ev. püspökválasztás izgalmaiból. (sz. n.)
Ellenzék X. évf. 1911. március 9. 29: 1–2.

³⁰ Dr. ifj. Berzsényi 1911, 4–7.

³¹ Dr. ifj. Berzsényi 1911, 7. A cikk szerzője nem nevezte meg konkrétan a tanintézetet, amiről írt. Tudjuk azonban, hogy a soproni evangélikus liceumról van szó. Lásd D. Payr [1931], 136. A híres oktatási intézmény tanári karából többen valóban tagjai voltak a helyi Zur Verbrüderung szabadkőműves páholyoknak. Lásd Varga 2021, 2–5.

³² Dr. ifj. Berzsényi 1911, 7.

³³ Barcsay – Palatinus 1921², 40.

- Az evang. püspökválasztás = Az evang. püspökválasztás. (sz. n.) *Ellenzék* X. évf. 1911. február 21. 21: 3.
- Barcsay – Palatinus 1921² = Barcsay A. – Palatinus J.: *A szabadkőművesség bűnei. Egy vidéki páholy titkai. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy védelme alatt működött páholyok tagjainak névsora*. 2. köt. Második kiadás. Budapest.
- Czékus 1911/a = Czékus L.: Hiba-e az, ha egy evangélikus pap szabadkőműves? *Evangelikus Órálló* VII. évf. 1911. június 10. 23: 212–213.
- Czékus 1911/b = Czékus L.: Még egyszer a szabadkőművességről. Felelet Kiss Bélának. *Evangelikus Órálló* VII. évf. 1911. július 15. 28: 255–256.
- Dr. ifj. Berzsényi 1911 = Dr. ifj. Berzsényi J.: A „kemény szavak”. *Evangelikus Lap* I. évf. 1911. december 16. 51: 4–7.
- Elhunyt püspök = Elhunyt püspök. (sz. n.) *Harangszó* I. évf. 1910. december 11. 4: 6.
- Huszár [1912] = Huszár K. (összeáll.): *Adalék a titkos politikai pártok történetéhez. 5000 szabadkőműves névsora*. H. és é. n. [1912]
- Kavarodás a tiszamelléki ág. ev. püspöki szék betöltése körül = Kavarodás a tiszamelléki ág. ev. püspöki szék betöltése körül. (sz. n.) *Felsőmagyarországi Hirlap* 14. évf. 1911. március 11. 20: 1–2.
- Képviselőházi napló 1910 = *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 2. köt. Budapest.
- Kiss 1911 = Kiss B.: Hiba-e az, ha egy evangélikus pap szabadkőműves? Válasz Czékus László cikkére. *Evangelikus Órálló* VII. évf. 1911. június 24. 25: 231–232.
- Lombos 1911 = Lombos A.: Hol a komolyság? *Evangelikus Lap* I. évf. 1911. november 18. 47: 5–7.
- Püspökválasztás = Püspökválasztás. (sz. n.) *Dunántúli Protestáns Lap* 22. évf. 1911. február 19. 8: 66.
- Szerk. [Noszkó] 1911 = Szerk. [Noszkó I.]: Ha a kérdést így formulázták volna... *Evangelikus Órálló* VII. évf. 1911. július 15. 28: 256–257.
- Szmik 1911 = Szmik L.: A szabadkőművességről. *Evangelikus Lap* I. évf. 1911. augusztus 5. 32: 1–5.
- Sztehlo 1911 = Sztehlo K.: A „destruktív” irányzat veszedelme. *Evangelikus Lap* I. évf. 1911. június 3. 23: 1–5.
- Tiszai jegyzőkönyv 1911 = *A tiszai ágost. hitv. evang. egyházkerület Nyiregyházán 1911. május 16-ikán tartott püspökavató ünnepélyes közgyűlésének jegyzőkönyve*. Eperjes.
- Ujvári 1910 = Ujvári L.: Protestáns Unió. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 53. évf. 1910. január 30. 5: 68–69.

Szakirodalom

- D. Payr [1931] = D. Payr S.: A lutheri szellem kincsesházából. Az Egyházasberzsényi Berzsényiek. In: *Képes Luther-naptár az 1932. szökő-évre*. XX. évf. Szerk. Németh S. Sopron. É. n. [1931], 130–136.
- Jászberényi 2005 = Jászberényi J.: *A magyarországi szabadkőművesség története*. H. n.
- Raffay 2010² = Raffay E.: *Szabadkőművesek Trianon előtt*. Második, javított kiadás. Budapest.
- Sáry 1994² = Sáry Gy.: A kiátkozástól a párbeszédig. In: *Szabadkőműves gondolatok*. Szerk. Márton L. Második, javított, bővített kiadás. Budapest, 70–78.

Szabó 1985 = Szabó G.: A szabadkőműves Popini Albert. *Szabolcs-Szatmári Szemle* 4: 56–66.

Varga 2021 = Varga J. (összeáll.): „Zur Verbrüderung”. *Soproni szabadkőműves testvérekről megemlékezés*. Sopron.

Rövidítésjegyzék

é. n. = év nélkül

évf. = évfolyam

h. n. = hely nélkül

összeáll. = összeállította

szerk. = szerkesztette

sz. n. = szerző nélkül

uo. = ugyanott

vö. = vesd össze